

PERCEPCJA POSTAW RODZICIELSKICH PRZEZ MŁODZIEŻ A JEJ TRUDNOŚCI W PROCESIE PODEJMOWANIA DECYZJI ZAWODOWYCH

Anna Paszkowska-Rogacz

Instytut Psychologii, Uniwersytet Łódzki
Institute of Psychology, University of Lodz

PERCEPTION OF PARENTAL ATTITUDES BY YOUNG PEOPLE AND THEIR
DIFFICULTIES IN THE PROCESS OF MAKING VOCATIONAL DECISIONS

Summary. In the presented research, emphasis was placed on examining the difficulties that arise in the decision-making process in different age groups depending on their parental attitudes' perception. The study group consisted of 300 final-year students of lower and higher secondary schools (two groups of 150 people each, 162 girls and 138 boys). In order to research the decision-making difficulties a Gati Career Decision-making Questionnaire was used, while for researching parental attitudes a Retrospective Parental Attitudes Assessment Questionnaire (KPR-Roc) by Plopa was used. As a result of cluster analysis different clusters of parental attitudes were identified for each of the four studied groups (boys and girls, lower and upper secondary school students). They turned out to be related to a different category of decision-making difficulties in each group. For example girls in a lower and upper secondary school present better indicators of readiness to career decision-making if they regard their parents as accepting and granting them autonomy, and fathers as protective, while boys in lower secondary schools cope better with taking decisions when parents do not focus their educational efforts on them – when evaluating mothers as less accepting and protective, placing lower demands, and fathers as less protective and giving the child greater autonomy. The study did not confirm previous reports that girls are more problematic than boys. It has also been shown that older students are characterized by lower decision-making difficulties.

Key words: parental attitudes, career decisions, adolescence, vocational development

Wprowadzenie

Podejmowanie decyzji zawodowych jest dla wielu uczniów zadaniem trudnym i złożonym (Gati, Krausz, Osipow, 1996; Gati, Saka, 2001; Bańka, 2014), mimo że

Adres do korespondencji: Anna Paszkowska-Rogacz, e-mail, paszkow@uni.lodz.pl

współczesna młodzież łatwo może zdobywać informacje poprzez powszechny dostęp do zasobów internetowych (Lange, Osiecki, 2014). Badania wykazały, że młodzi ludzie znacznie różnią się między sobą pod względem skuteczności i tempa podejmowania decyzji (Barak, Friedkes, 1982). Wśród przyczyn tej zmienności wymienia się czynniki rozwojowe – mamy wówczas do czynienia z trudnościami samookreślenia się: „Kim chcę być jako osoba dorosła?”, opisywanymi jako niezdecydowanie (ang. *undecided*), a także z wynikającymi z ukształtowania się w miarę stabilnych cech osobowości wchodzących w skład symptomu „bezdecyzyjności” (ang. *indecisiveness*) (Lopez, Andrews, 1987). W dziesięcioelementowej taksonomii trudności decyzyjnych Gatiego i współpracowników (1996) pojawia się sugestia, że dziewięć barier decyzyjnych, takich jak (1) brak motywacji, (2) dysfunkcjonalne przekonania, brak informacji na temat (3) stadiów podejmowania decyzji, (4) zawodów, (5) sposobów pozyskiwania informacji, (6) własnych kompetencji oraz (7) informacji nie-rzetelne, (8) konflikty o charakterze wewnętrznym i (9) konflikty o charakterze zewnętrznym, to zjawiska o charakterze normatywnym, rozwojowym i ich nasilenie zmniejsza się wraz z dojrzewaniem. Jedynie bariera określana mianem „ogólnego niezdecydowania” (ang. *general indecisiveness*) może być stabilną cechą charakteru.

W badaniach zwracano też uwagę na rolę takich predyktorów bezdecyzyjności, jak lęk, samoskuteczność, poczucie kontroli, przywiązanie do zawodu oraz poczucie znaczenia życia (Bańka, 2014; Santos, Ferreira, Gonçalves, 2014). Źródeł bezdecyzyjności poszukiwano również w mechanizmach zachowań kształtujących tendencję do ograniczania wstępnego poszukiwania informacji i jednoczesnego korzystania z prostych heurystyk decyzyjnych (Wichary i in., 2008). Inne badania, akcentujące różnice indywidualne, wiązały bezdecyzyjność ze zjawiskiem prokrastynacji i jako jej predyktory wymieniały pesymizm (przewidywanie porażki) i neurotyzm (Di Fabio, 2006).

Badania nad trudnościami decyzyjnymi uwzględniające różnice międzypłciowe nie są jednoznaczne. Niektóre z nich (Gati, Saka, 2001) dowodzą, że trudności związane z niespójnymi informacjami oraz z gotowością do podejmowania decyzji częściej występują u chłopców niż u dziewcząt. Dziewczęta natomiast deklarują większe trudności ze zdobywaniem informacji niezbędnych do podjęcia decyzji. Jednak wszystkie analizy traktujące bezdecyzyjność jako wynik konstelacji cech dały obiecujące rezultaty i podobnie jak w wypadku „niezdecydowania” skierowały uwagę badaczy na analizę społecznego kontekstu tego zjawiska, szczególnych uwarunkowań poszukując w rodzinie decydenta (Hsieh, Huang, 2014). Istnieją bowiem dane empiryczne, wskazujące na fakt, iż to rodzice są dla młodych ludzi głównymi inicjatorami rozwoju kariery (ang. *agents*, za: Kush, Cochran, 1993; Palmer, Cochran, 1988), eksploracji jej ścieżek (Kracke, 1997; Felsman, Blustein, 1999), budzenia aspiracji zawodowych (Rainey, Borders, 1997), zaangażowania w wykonywanie przyszłej pracy (Blustein i in., 1991) i kształtowania poczucia własnej skuteczności w zawodzie (O'Brien, 1996), są też źródłem postaw wobec pracy (Wall, Covell i MacIntyre, 1999). Liczne badania wskazują też, że udział rodziców realizowany poprzez „rodzinne projekty kariery” (badanie polegające na wielomiesięcznej obserwacji i rejestracji

spotkań i dialogów prowadzonych w rodzinie na temat przyszłości zawodowej dziecka) (Young, Valach, Collin, 1996; Young i in., 2001; Young, Valach, Domene, 2005; Young i in., 2008) sprzyja gotowości młodych ludzi do podejmowania zadań zawodowych. Uzasadnienie znaczenia środowiska rodzinnego w podejmowaniu decyzji zawodowych znaleźć można w stwierdzeniu Krumboltza (1994), iż jednostka nabywa umiejętności poznawcze, pozwalające jej na projektowanie dalszej drogi życiowej, zwłaszcza jeśli otrzymywała wcześniej pozytywną zachętę od osoby znaczącej (np. rodzica). Co więcej, jeśli poczynania jednostki były akceptowane i wspierane przez osobę będącą dla niej autorytetem, łatwiej jej będzie podejmować decyzje zawodowe.

Pierwszą inspirującą z punktu widzenia wpływu czynników rodzinnych na wybór zawodu wydaje się koncepcja Roe z 1957 roku (Roe, Luneborg, 1984). Analizowała ona rolę postaw rodzicielskich w wyborze zawodu. Badania zmierzające do weryfikacji koncepcji Roe dały niejednoznaczne wyniki, a przede wszystkich pokazały, że postawy rodzicielskie ojców i matek dają różne efekty w odniesieniu do dziewcząt i chłopców. Na przykład Green i Parker (1965), Medvene (1970) oraz Medvene i Shueman (1978) wykazali, że środowisko rodzinne chłopców opisywane w kategoriach ciepła determinowało wybory zawodów zorientowanych na ludzi, środowisko zimne dziewcząt wpływało na wybór przez nie zawodów zorientowanych na rzeczy. Chłodne środowisko rodzinne chłopców oraz ciepłe dziewcząt nie determinowało ich decyzji zawodowych. Z kolei nowsze badania Fussella i Bonneya z 1990 roku i Vincenta z 1996 roku (za: DiCaccavo, 2002) dowodzą, że zawody związane z opiekowaniem się innymi są częściej wybierane przez osoby obu płci, które w dzieciństwie spotkały się z raczej z deprywacją uczuciową niż postawą kochającą ze strony rodziców. Przypuszczenia dotyczące różnic w zakresie skutków oddziaływań postaw rodzicielskich w zależności od płci rodzica i płci dziecka potwierdziły badania Penick i Jepsena (1992), które wykazały, że matki bardziej od ojców angażują się w planowanie kariery swoich dzieci. Promowane w rodzinie zachowania, takie jak ekspresyjność (ang. *expressiveness*), towarzyskość (ang. *sociability*) oraz bycie otwartym (ang. *outgoing*), ułatwiają eksplorację i poszukiwanie zawodu. Polskie badania uwzględniające rolę postaw rodzicielskich (Sikorski, 1997) wykazały, że wysokim aspiracjom młodzieży sprzyjają postawy ochraniające i kochające matek oraz wymagające i ochraniające ojców, a postawy liberalne i odrzucające implikują u dzieci aspiracje niskie. Z kolei Mallinckrodt, Coble i Gantt (1995) zauważyli, że na „poczucie beznadziejności” w pracy mają u mężczyzn wpływ relacje z matkami, natomiast u kobiet – relacje z ojcami. Podobny kierunek zależności widoczny jest w badaniach McGarvey i współpracowników (1999), którzy wykazali, że styl przywiązania z ojcami jest ważniejszym predyktorem wykształcenia umiejętności społecznych u córek niż styl przywiązania z matkami. Dużą wagę zdrowego przywiązania pomiędzy rodzicami i dziećmi a tendencją do eksploracji środowiska zawodowego ujawniły badania Kettersona i Blusteina (1997) oraz Raineya i Bordersa (1997). Szczególnie przywiązanie matka – córka sprzyjało pozytywnej realizacji zadań rozwojowych córek, włączając w to wybór i rozwój kariery. Podobnie badania Ryan, Solberga

i Browna (1996) wykazały znaczącą rolę przywiązania dzieci do matek w budowaniu poczucia własnej skuteczności w odniesieniu do projektowania kariery. Związek ten był silniejszy w wypadku córek.

Należy jednak pamiętać, że wraz z dojrzewaniem młodych ludzi rola oddziaływań rodzicielskich maleje i rośnie łatwość podejmowania samodzielnych decyzji zawodowych (Ketterson, Blustein, 1997), np. w ostatnich klasach szkół podstawowych i szkół średnich jest istotnie więcej zdecydowanych osób niż w klasach początkowych (Czerwińska-Jasiewicz, 1979; Gati, Saka, 2001).

Warto zwrócić uwagę, że wykazane w cytowanych badaniach różnice w oddziaływaniu matek i ojców mogą wynikać z uwarunkowań kulturowych i obyczajowych, na co np. zwraca uwagę Mau (2000), akcentując ważniejszą rolę rodziny w podejmowaniu decyzji zawodowych przez członków społeczeństw kolektywistycznych niż indywidualistycznych, gdzie akcentowana jest większa rola indywidualnych zdolności niż zbiorowego wysiłku.

W świetle powyższych doniesień dotyczących zależności pomiędzy atrybutami środowiska rodzinnego a podejmowaniem decyzji zawodowych sformułowano dwa podstawowe cele badań. Po pierwsze, była nim analiza związku między percepcją postaw rodzicielskich prezentowanych przez matki i ojców a pojawieniem się trudności decyzyjnych związanych z wyborem kariery przez młodzież na dwóch etapach edukacji – gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym. Podjęto zatem próbę analizy eksploracyjnej postaw rodzicielskich i sformułowano następujące pytanie badawcze: „Jakie konfiguracje postaw rodzicielskich matek i ojców ułatwiają, a jakie utrudniają podejmowanie decyzji zawodowych przez dziewczęta i chłopców uczęszczających do gimnazjum i liceum”. Po drugie, celem przeprowadzonych badań było sprawdzenie przewidywań w odniesieniu do stopnia i charakteru podobieństwa w zakresie trudności decyzyjnych pomiędzy uczniami i uczennicami szkół dwóch poziomów edukacyjnych. Sformułowano następujące hipotezy:

- H1: Płeć różnicuje typ trudności decyzyjnych młodzieży – dziewczęta będą prezentowały szerszy zakres i większe nasilenie trudności decyzyjnych w porównaniu z chłopcami, w obu badanych grupach uczniów – gimnazjalistów i licealistów;
- H2: Natężenie trudności decyzyjnych będzie niższe w grupie młodzieży licealnej w porównaniu z gimnazjalistami, a najwyższy efekt pozytywnej zmiany spodziewany jest w odniesieniu do kategorii trudności określanych jako „Brak informacji” i „Niespójne informacje”.

Metoda

Osoby badane

Badania zrealizowano z udziałem 300 uczniów w wieku 15-19 lat ($M = 17,04$; $SD = 1,428$), w tym 162 dziewcząt i 138 chłopców. Uczniowie reprezentowali dwie równoliczne grupy wiekowe: trzecia klasa gimnazjum – 84 dziewczęta (wiek: $M = 15,7$;

$SD = 0,5$) i 66 chłopców (wiek: $M = 15,7$; $SD = 0,5$) oraz trzecia klasa liceum – 78 dziewcząt (wiek: $M = 18,4$; $SD = 0,5$) i 72 chłopców (wiek: $M = 18,4$; $SD = 0,5$).

Badania prowadzono w roku 2015, w wylosowanych ośmiu szkołach po cztery z województwa łódzkiego i śląskiego. Uczniowie czterech szkół reprezentowali miasta do 20 tysięcy mieszkańców, uczniowie pozostałych – miasta powyżej 100 tysięcy mieszkańców.

Zastosowane narzędzia

Do oceny postaw rodzicielskich zastosowano Kwestionariusz Retrospektywnej Oceny Rodziców dla młodzieży (Plopa, 2005), który ocenia oddzielnie postawy matek i ojców. Kwestionariusz zawiera pięć skal, po dziesięć pytań dla każdej skali dotyczących pięciu postaw rodzicielskich, takich jak: akceptacja/odrzućenie, autonomia, ochranianie, wymagania oraz niekonsekwencja. Rzetelność obliczana metodą *alfa* Cronbacha waha się od 0,87 do 0,93 dla postaw matki i od 0,84 do 0,90 dla postaw ojców.

Do diagnozy trudności dotyczących decyzji zawodowych zastosowano Kwestionariusz Podejmowania Decyzji Zawodowych (*Career Decision – Making Difficulties Questionnaire – CDDQ*) – Gatiego i Kleiman (2004), w polskiej adaptacji Siark (2007). Zawiera on 34 pytania (trzy skale) dotyczące przyczyn trudności pojawiających się przed procesem podejmowania decyzji, takich jak „Brak gotowości” (ang. *Lack of Readiness*, *alfa* Cronbacha = 0,54), oraz w trakcie procesu decyzyjnego, takich jak „Brak informacji” (ang. *Lack of Information*, *alfa* Cronbacha = 0,934) i „Niespójne informacje” (ang. *Inconsistent Information*, *alfa* Cronbacha = 0,867).

Wyniki

W celu odpowiedzi na pytanie badawcze wyniki skal postaw rodzicielskich matek i ojców dla każdej grupy: chłopcy gimnazjaliści (GC), dziewczęta gimnazjalistki (GD), chłopcy licealiści (LC) oraz dziewczęta licealistki (LD) zostały poddane analizie skupień metodą *k*-średnich (ang. *k-Means Clustering method*). Wyniki prezentuje tabela 1. W grupie (GC) w skład pierwszego skupienia ($N = 27$) wchodziły postawy: wysoka akceptacja, wysokie wymagania, wysoka ochrona matki i ojca oraz wysoka autonomia ojca. W drugim skupieniu ($N = 35$) znalazły się te same postawy o niskich wynikach. Skupień tych nie można jednoznacznie powiązać z postawami pozytywnymi bądź negatywnymi. Można raczej sklasyfikować skupienie pierwsze jako nacechowane wysoką koncentracją na dziecku, a skupienie drugie jako nacechowane jej brakiem. W grupie GD w pierwszym skupieniu ($N = 42$) znalazły się postawy akceptacji i autonomii matki oraz ojca, a w drugim ($N = 41$) – postawy wymagań i niekonsekwencji obojga rodziców. W grupach LC i LD wyniki prezentują się podobnie: w pierwszym skupieniu LC ($N = 38$) i LD ($N = 48$) znajdują się postawy akceptacji i autonomii obojga rodziców oraz dodatkowo w wypadku dziewcząt

ochranianie matki. W drugim skupieniu LC ($N = 33$) oraz LD ($N = 29$) pojawiły się postawy wymagań i niekonsekwencji obojga rodziców. Można wnioskować, że w grupach dziewcząt gimnazjalistek oraz w obu grupach licealistów w skład skupienia pierwszego wchodzi postawy zakwalifikowane do grupy pozytywnych, natomiast w skupieniu drugim pojawiły się postawy negatywne.

W kolejnym etapie analizy sprawdzono, czy przynależność do tak wyłonionych skupień różnicuje poziom trudności decyzyjnych (rysunki od 1 do 5). Okazało się, że w grupie chłopców gimnazjalistów postawy ze skupienia pierwszego w porównaniu z postawami ze skupienia drugiego (koncentracja na dziecku *vs* brak koncentracji) wiążą się z mniejszą gotowością do podejmowania decyzji zawodowych [$F(1, 60) = 7,91, p = 0,007$]. Efekt *eta kwadrat* = 0,12 można sklasyfikować jako średni. W grupie dziewcząt gimnazjalistek postawy pozytywne ojca i matki skutkują niższymi wynikami w skalach „Brak informacji” [$F(1, 81) = 19,65, p = 0,001, eta kwadrat = 0,20$] i „Niespójne informacje” [$F(1,81) = 26,53, p = 0,001, eta kwadrat = 0,33$]. Efekty w obu wypadkach są wysokie. W grupie chłopców licealistów skupienia postaw pozytywnych i negatywnych nie mają związku z żadnym typem trudności decyzyjnych.

Tabela 1. Analiza skupień – metodą *k-średnich*

Grupa	Skupienie	Matki					Ojcowie				
		Akc.	Wym.	Aut.	Niek.	Ochr.	Akc.	Wym.	Aut.	Niek.	Ochr.
GC	1 $n = 27$	W	W	n.i.	n.i.	W	W	W	W	n.i.	W
	2 $n = 35$	N	N	n.i.	n.i.	N	N	N	N	n.i.	N
GD	1 $n = 42$	W	N	W	N	n.i.	W	N	W	N	n.i.
	2 $n = 41$	N	W	N	W	n.i.	N	W	N	W	n.i.
LC	1 $n = 38$	W	N	W	N	n.i.	W	N	W	N	n.i.
	2 $n = 33$	N	W	N	W	n.i.	N	W	N	W	n.i.
LD	1 $n = 48$	W	N	W	N	n.i.	W	N	W	N	W
	2 $n = 29$	N	W	N	W	n.i.	N	W	N	W	N

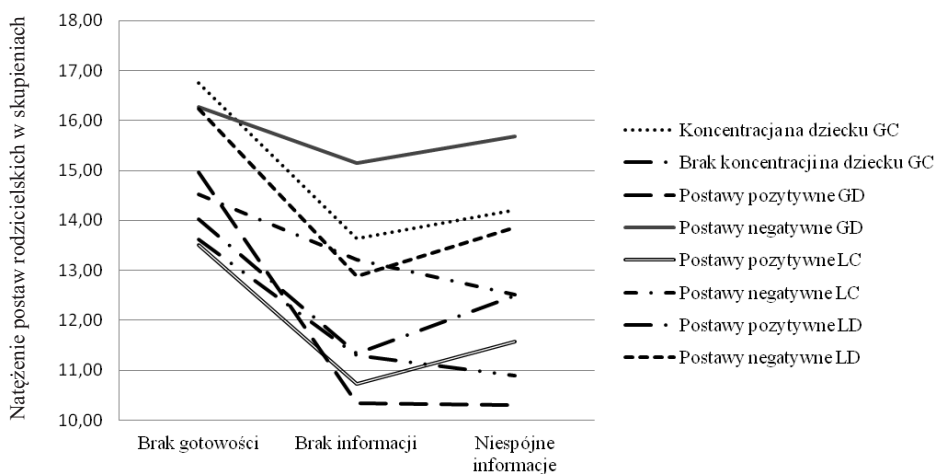
G – gimnazjum; L – liceum; C – chłopcy; D – dziewczęta;

Akc. – akceptacja/odrzućcie; Wym. – wymaganie; Aut. – autonomia, Niek. – niekonsekwencja; Ochr. – ochranianie;

1,2 – numery skupień; W – wyniki wysokie; N – wyniki niskie; n.i. – różnice nieistotne statystycznie.

Źródło: opracowanie własne.

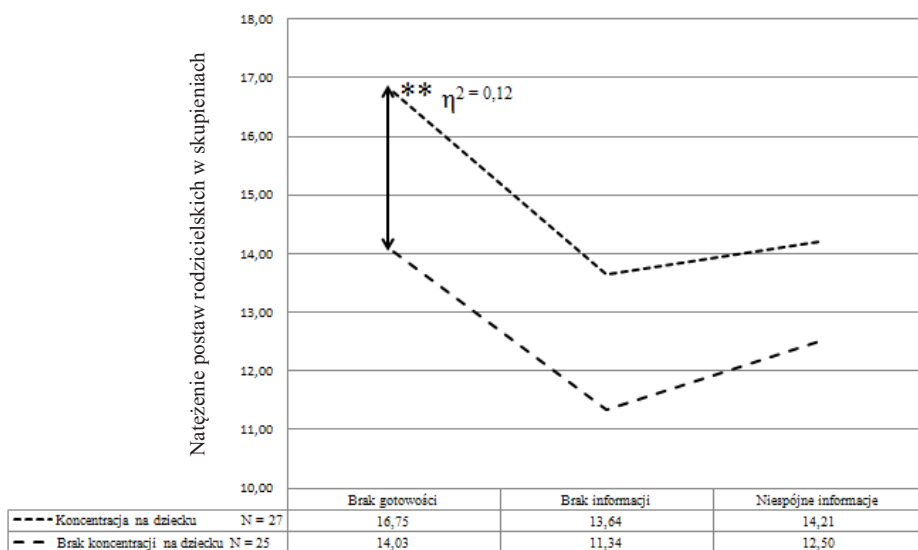
Inaczej jest w grupie dziewcząt licealistek. Tu ponownie postawy pozytywne w porównaniu z negatywnymi (akceptacja i autonomia obojga rodziców oraz ochranianie ojca *vs* wymagania i niekonsekwencja obojga rodziców) wiążą się z wyższą gotowością do podejmowania decyzji [$F(1,75) = 12,70, p = 0,001, eta kwadrat = 0,14$] oraz z mniejszymi problemami decyzyjnymi związanymi z niespójnymi informacjami [$F(1,75) = 6,00, p = 0,017, eta kwadrat = 0,07$].

Rysunek 1. Przynależność do skupień a trudności decyzyjne chłopców i dziewcząt z gimnazjum i liceum

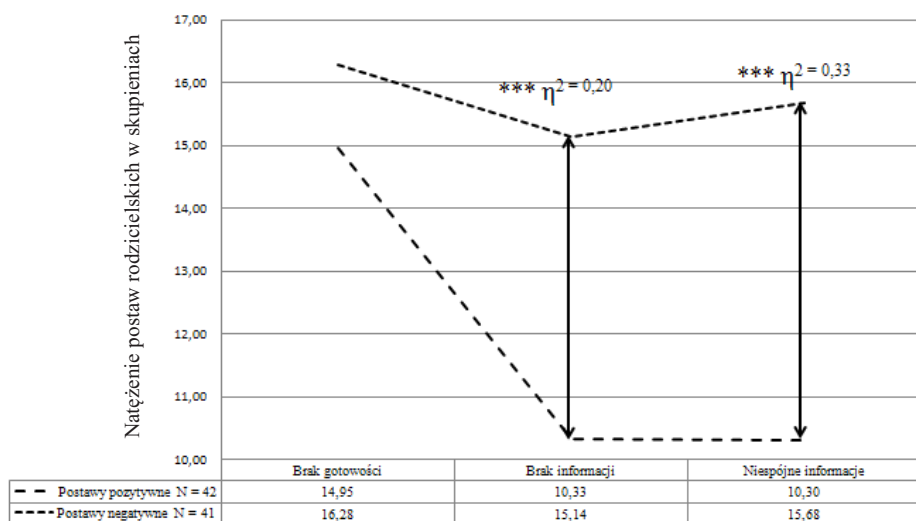
G – gimnazjum; L – liceum; C – chłopcy; D – dziewczęta.

Źródło: opracowanie własne.

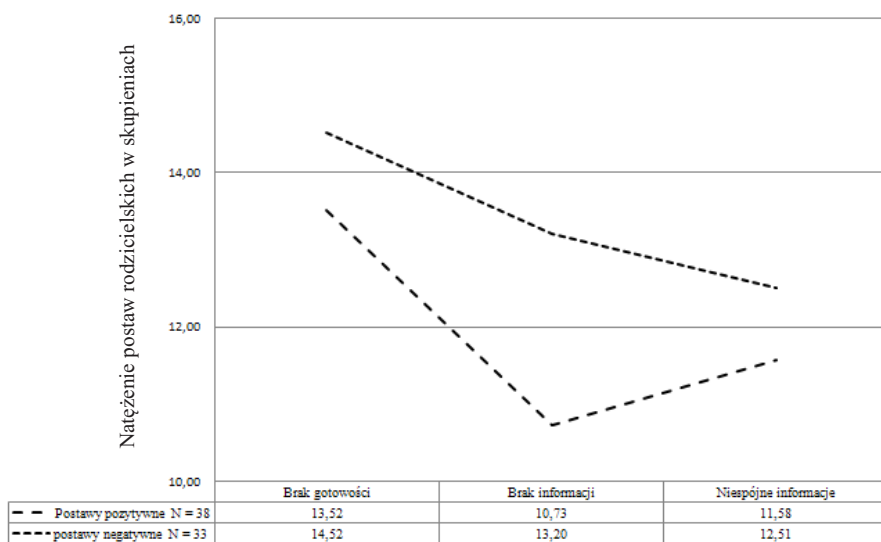

Rysunek 2. Przynależność do skupień a trudności decyzyjne chłopców gimnazjalistów

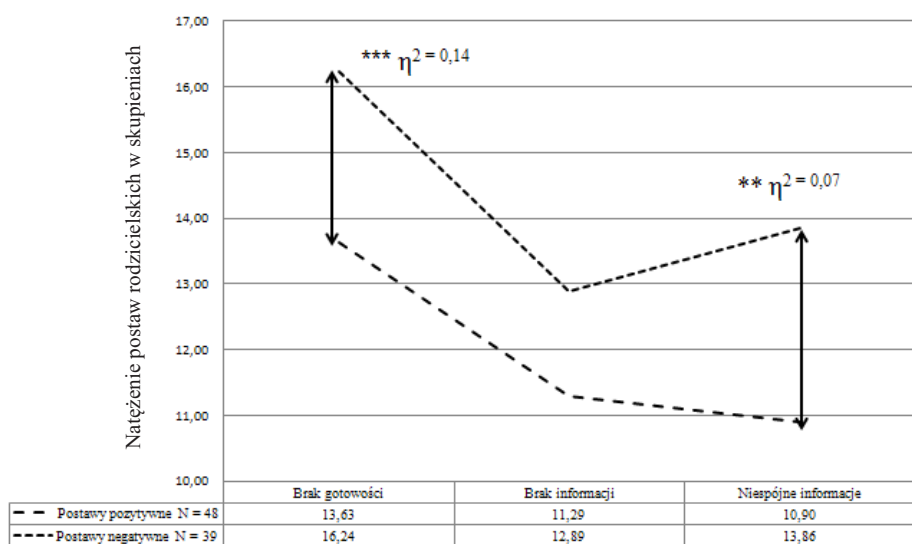
Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 3. Przynależność do skupień a trudności decyzyjne dziewcząt gimnazjalistek
Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 4. Przynależność do skupień a trudności decyzyjne chłopców licealistów
Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 5. Przynależność do skupień a trudności decyzyjne dziewcząt licealistek
Źródło: opracowanie własne.

W celu weryfikacji postawionych hipotez badawczych wykonano dwie dwuczynnikowe analizy wariancji (ANOVA). W pierwszej analizie porównano trudności decyzyjne dziewcząt i chłopców w obu grupach – gimnazjalistów i licealistów. Różnice okazały się nieistotne statystycznie zarówno w grupie gimnazjalistów, jak i licealistów (tabela 2), co weryfikuje negatywnie hipotezę pierwszą.

Tabela 2. Porównanie typów trudności decyzyjnych dziewcząt ($N = 149$) i chłopców ($N = 130$) – dwuczynnikowa ANOVA, efekty główne*

Typ trudności decyzyjnych	Płeć	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	η^2
Brak gotowości	dziewczęta	15,16	3,57	1,603	0,207	0,005
	chłopcy	14,62	3,80			
Brak informacji	dziewczęta	12,33	5,39	0,028	0,866	0,000
	chłopcy	12,23	5,61			
Niespójne informacje	dziewczęta	12,52	5,35	0,078	0,781	0,000
	chłopcy	12,71	6,15			

* Brak efektu interakcji pomiędzy płcią i poziomem edukacji.

Źródło: opracowanie własne.

Inny natomiast, potwierdzający hipotezę drugą, był rezultat porównań pomiędzy grupami różniącymi się wiekiem. W tym wypadku gimnazjaliści wykazali intensywniejsze trudności w sytuacji podejmowania decyzji zawodowych niż licealiści [$F(1, 298) = 7,70, p = 0,006$]. Wielkość efektu *eta* kwadrat wyniosła 0,03. Najwyższy efekt można odnotować w wypadku kategorii „Brak gotowości”. Pojawia się też (na poziomie tendencji) różnica na niekorzyść gimnazjalistów w porównaniu z licealistami w zakresie wysokiego poziomu niespójnych informacji blokujących podejmowanie decyzji. Nie stwierdzono efektu interakcji pomiędzy przynależnością do poziomu edukacyjnego i płci (tabela 3).

Tabela 3. Porównanie typów trudności decyzyjnych uczniów gimnazjum ($N = 135$) i liceum ($N = 144$) – dwuczynnikowa ANOVA, efekty główne*

Typ trudności decyzyjnych	Poziom edukacji	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	η^2
Brak gotowości	gimnazjum	15,50	3,84	7,703	0,006	0,025
	liceum	14,33	3,42			
Brak informacji	gimnazjum	12,63	5,44	1,228	0,269	0,004
	liceum	11,93	5,23			
Niespójne informacje	gimnazjum	13,20	5,87	3,195	0,075	0,011
	liceum	12,02	5,53			

* Brak efektu interakcji pomiędzy płcią i poziomem edukacji.

Źródło: opracowanie własne.

Dyskusja

Podstawowym celem prezentowanego badania było określenie związków między wyłonionymi metodą analizy skupień konstelacjami ocen postaw rodzicielskich, dokonywanych przez młodzież gimnazjalną i licealną, a różnymi aspektami trudności decyzyjnych dotyczących planowania przez nią kariery zawodowej. Ta część badania miała charakter eksploracyjny i w obrębie każdej z czterech podgrup badanych – dziewcząt i chłopców, uczęszczających do gimnazjum oraz liceum – wykazała istnienie dwóch skupień postaw rodzicielskich, dla których w trzech badanych grupach (dziewcząt licealistek i gimnazjalistek oraz chłopców licealistów) głównym kryterium wyodrębnienia okazały się wysokie lub niskie wyniki nasilenia percepcji postaw uznawanych za pozytywne (akceptacja i dawanie autonomii) lub negatywne (nadmierne wymagania, niekonsekwencja, nadmierne ochranianie). Podsumowując, z występowaniem postaw pozytywnych tylko w obu grupach dziewcząt wiązały się mniejsze trudności decyzyjne. W grupie chłopców licealistów poziom trudności decyzyjnych okazał się niepowiązany ze spostrzeganymi przez nich postawami rodzicielskim. Podobny efekt uzyskali w swoich badaniach Penick i Jepsen (1992). Inne konstelacje postaw pojawiły się natomiast w grupie chłopców gimnazjalistów. W tym

wypadku za kryterium ukonstytuowania się skupień można uznać poziom koncentracji rodzica na dziecku reprezentowany przez postawę akceptacji, wymagań, ochraniań dziecka przez matkę i ojca oraz autonomię udzielaną przez ojca. Analiza porównawcza wykazała, iż przynależność postaw do skupienia wskazującego na ich wysokie wyniki wiązała się z większymi trudnościami decyzyjnymi chłopców gimnazjalistów. Odmienność u obu płci i w dwóch grupach wiekowych związek doświadczania trudności decyzyjnych z percepcją postaw rodzicielskich wydaje się spójny z różnicami ujawnianymi w innych badaniach (Sikorski, 1997). Konstelacja pozytywnych postaw rodzicielskich, takich jak akceptacja i autonomia, wiąże z niskim poziomem trudności decyzyjnych dziewcząt w okresie późnej adolescencji. Dodatkowo korzystną rolę odgrywa postawa ochraniań ze strony ojca. Można przypuszczać, że na ogół pożądaną jest jej wysoki poziom, zwłaszcza jeśli chodzi o relacje ojciec – córka. Zjawisko to nie występuje jednak w grupach chłopców. W wypadku chłopców gimnazjalistów, którzy negatywnie reagują na nadmierną koncentrację wychowawczą matki i ojca, zaobserwowano prawidłowość opisaną przez Lopeza i Andrews (1987), którzy twierdzą, że aby młodzież była bardziej niezależna w podejmowaniu decyzji zawodowych, rodzice powinni pełnić funkcję peryferyjną – gdy stopniowo zanika wpływ rodziców, rolę modelu zaczyna odgrywać nauczyciel, a rówieśnicy stają się ważną grupą odniesienia. Również według Blusteina i współpracowników (1991) dorastanie i wczesna dorosłość to czas, gdy powinna nastąpić psychologiczna separacja dziecka od rodziców.

Związek negatywnych postaw rodzicielskich z trudnościami decyzyjnymi w grupach dziewcząt jest silniejszy niż w grupach chłopców, podobnie jak w badaniach Ryana i in. (1996), które wykazały, że relacje między matkami a córkami w okresie dojrzewania i wczesnej dorosłości są znaczące, jeśli chodzi o ich dalszy wybór zawodowy. Wspomniane relacje są także silniejsze niż te między matkami a synami oraz ojcami i ich dziećmi. Podobne wnioski prezentują Rainey i Borders (1997), którzy piszą, że matki silniej oddziałują na córki w zakresie znajomości praw kobiet i ich roli w społeczeństwie, ale podkreślają także znaczenie innych czynników, takich jak wykształcenie, pochodzenie, relacje w rodzinie czy zatrudnienie.

Punktem wyjścia weryfikacji hipotez była ogólna charakterystyka opisowa badanych grup oraz analiza różnic w zakresie charakteru trudności decyzyjnych pomiędzy dziewczętami i chłopcami oraz pomiędzy młodzieżą gimnazjalną i licealną. Uzyskane wyniki przeczą stereotypowemu, ale też wykazywanemu w niektórych badaniach empirycznych spostrzeganiu różnic pomiędzy płciami w okresie szkolnym, kiedy to dziewczętom często przypisuje się „bezdecyzyjność” (np. w pozyskiwaniu informacji, za: Gati, Osipow, Givon, 1995). Z kolei wyniki wskazujące na inną skalę trudności grup licealnych w porównaniu z grupami gimnazjalistów znajdują wsparcie w badaniach Czerwińskiej-Jasiewicz (1979), Kettersona i Blusteina (1997) oraz Gatiego i współpracowników (2001), którzy wykazali, że im jednostka jest starsza, im bliżej jest ukończenia szkoły średniej, tym wyższa jest jej identyfikacja z rolą zawodową, a jak pisze Bańka (2014), bezdecyzyjność stanowi m.in. efekt braku tej identyfikacji. Mimo iż młodzież gimnazjalna pozyskuje informacje głównie z Inter-

netu, a zdecydowana większość gimnazjalistów (86,2%) korzysta z niego codziennie, w tym 43,2% młodych ludzi jest bez przerwy *on-line* – głównie za sprawą urządzeń mobilnych (Lange, Osiecki, 2014), okazuje się, iż ilość zdobywanych informacji nie przechodzi w jakość, a uzyskiwane informacje nie tworzą spójnej wiedzy na temat zawodów, rynku pracy i własnych preferencji zawodowych.

Wyniki przedstawione w powyższym studium powinny być interpretowane z pewną ostrożnością, ponieważ przeprowadzone analizy powstały w wyniku badań *post-hoc*. Nie można zatem zakładać bezpośredniego przyczynowego związku pomiędzy poziomem trudności decyzyjnych badanych uczniów a ich retrospektywnym postrzeganiem postaw rodzicielskich. Również fakt, iż badani uczniowie pochodzili z jednego kraju, nie pozwala w pełni uogólniać uzyskanych rezultatów. Dalsze badania powinny zmierzać do dostarczenia danych na temat podobnych relacji, ale w odniesieniu do populacji bardziej zróżnicowanych etnicznie i socjoekonomicznie. Przy wzięciu pod uwagę dotychczasowych ustaleń empirycznych, dotyczących m.in. rozwojowych trajektorii zmian w obszarze umiejętności decyzyjnych, konieczne wydają się dalsze badania (np. Di Fabio, 2006) z udziałem liczniejszej i bardziej zróżnicowanej grupy. Zwiększenie liczebności grupy badanej mogłoby dodatkowo pozwolić na uwzględnienie w analizach osobowościowych determinant decyzyjności, jak to sugerują Bańka (2014) oraz Santos, Ferreira i Gonçalves (2014). Ponadto pewnym ograniczeniem badania jest stosowanie narzędzi kwestionariuszowych, z których jedno dotyczyło retrospektywnej oceny badanego zjawiska. Biorąc pod uwagę dyskusję wokół trafności miar samoopisowych, uzyskane wyniki warto byłoby skonfrontować z tymi otrzymanymi przy użyciu innych technik badawczych, np. z oceną procesu podejmowania decyzji dokonywaną przez doradców zawodowych, rodziców, a nawet rówieśników.

Pomimo tych ograniczeń, przeprowadzona analiza dostarcza dalszych dowodów w kwestii roli, jaką odgrywa rodzic w procesie podejmowania przez młodzież decyzji dotyczących jej przyszłej kariery. Co więcej, ukazując zróżnicowane konstelacje ocenianych przez młodzież postaw rodzicielskich, wskazuje na odmienne i nie zawsze oczywiste z psychologicznego punktu widzenia znaczenie czynników środowiskowych dla gotowości do podejmowania decyzji zawodowych przez młodzież w różnym wieku. Ponadto przeprowadzone analizy sugerują brak znaczących różnic między przedstawicielami obu płci w zakresie trudności decyzyjnych, jednak płeć koryguje powiązania pomiędzy konstelacją ocenianych przez młodzież postaw rodzicielskich a poziomem trudności decyzyjnych. Zaobserwowane różnice dotyczące typów trudności decyzyjnych młodzieży gimnazjalnej i licealnej oraz ujawniona moderująca rola płci zachęca do dalszych dociekań teoretycznych i empirycznych.

Literatura cytowana

Bańka, A. (2014). Bezdecyzyjność kariery jako psychospołeczny wzór tranzykcji do dorosłości: Konstrukcja i charakterystyka psychometryczna Skali Decyzyjności kariery. *Czasopismo Psychologiczne*, 20, 237-246.

- Barak, A., Friedkes, R. (1982). The mediating effects of career indecision subtypes on career-counseling effectiveness. *Journal of Vocational Behavior*, 20, 120-128.
- Blustein, D.L., Walbridge, M.M., Friedlander, M.L., Palladino, D.E. (1991). Contributions to psychological separation and parental attachment to the career development process. *Journal of Counseling Psychology*, 38, 39-50.
- Czerwińska-Jasiewicz, M. (1979). *Psychologiczna analiza cech decyzji zawodowych młodych szkolnej*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Di Fabio, A., (2006). Decisional procrastination correlates: personality traits, self-esteem or perception of cognitive failure? *International Journal for Educational Guidance*, 6, 109-122.
- DiCaccavo, A. (2002). Investigating individuals' motivations to become counselling psychologist: The influence of early caretaking roles within the family. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 75, 463-472.
- Felsman, D.E., Blustein, D.L. (1999). The role of peer relatedness in late adolescent career development. *Journal of Vocational Behavior*, 54, 279-295.
- Gati, I., Kleiman, T. (2004). Challenges of Internet – based assessment: measuring career decision – making difficulties. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 37, 41-55.
- Gati, I., Krausz, M., Osipow, S.H. (1996). A taxonomy of difficulties in career decision-making. *Journal of Counseling Psychology*, 43, 510-526.
- Gati, I., Osipow, S., Givon, M., (1995). Gender differences in career decision making: the content and structure of preferences. *Journal of Counselling Psychology*, 42, 204-216.
- Gati, I., Saka, N. (2001). High school students' career – related decision – making difficulties. *Journal of Counseling & Development*, 79, 331-340.
- Green, L.B., Parker, H.J. (1965). Parental influence upon adolescents' occupational choice: a test of an aspect of Roe's theory. *Journal of Counselling Psychology*, 12, 379-383.
- Hsieh, H., Huang, J., (2014). The effects of socioeconomic status and proactive personality on career decision self-efficacy. *The Career Development Quarterly*, 62, 29-42.
- Ketterson, T.U. , Blustein, D.L. (1997). Attachment relationships and the career exploration process. *Career Development Quarterly*, 46, 167-178.
- Kracke, B. (1997). Parental behaviors and adolescents' career exploration. *Career Development Quarterly*, 45, 341-350.
- Krumboltz, J.D. (1994). Improving career development theory from a social learning perspective. W: M.L. Savickas, R.W. Lent (red.), *Convergence in Career Development Theories* (s. 9-31). Palo Alto, CA: CPP Books.
- Kush, K., Cochran, L. (1993). Enhancing a sense of agency through career planning. *Journal of Counseling Psychology*, 40, 434-439.
- Lange, R., Osiecki J. (2014), *Ogólnopolskie badanie „Nastolatki wobec Internetu” realizowane na zlecenie Rzecznika Praw Dziecka i NASK przez Pedagogium WSNS w okresie*

- maj-czerwiec 2011 r., Warszawa: Rzecznik Praw Dziecka, NASK [on-line, dostęp: 6.07.2015].
- Lopez, F.G. , Andrews, S. (1987). Career indecision: A family systems perspective. *Journal of Counseling and Development*, 65, 304-307.
- Mallinckrodt, B., Coble., H.M., Gantt, D.L. (1995). Working alliance, attachment memories and social competences of women in brief therapy. *Journal of Counseling Psychology*, 42, 79-84.
- Mau, W. (2000). Cultural differences in career decision-making styles and self-efficacy. *Journal of Vocational Behavior*, 57, 365-378.
- McGarvey, E., Kryzhanovskaya, A., Koopman, C., Waite, D., Canterbury, R.J. (1999). Incarcerated adolescent's distress and suicidality in relation to parental bonding styles. *Crisis*, 20, 164-169.
- Medvene, A.M. (1970). Person oriented and non-person oriented occupations in psychology. *Journal of Counselling Psychology*, 17, 243-246.
- Medvene, A.M., Shueman, S.A. (1978). Perceived parental attitudes and choice of vocational specialty area among male engineering students. *Journal of Vocational Behavior*, 3, 21-31.
- O'Brien, K.M. (1996). The influence of psychological separation and parental attachment on the career development of adolescent women. *Journal of Vocational Behavior*, 28, 257-274.
- Palmer, S. , Cochran, L. (1988). Parents as agents of career development. *Journal of Counseling Psychology*, 35, 71-76.
- Penick, N.I. , Jepsen, D.A. (1992). Family functioning and adolescent career development. *Career Development Quarterly*, 40, 208-222.
- Plopa, M. (2005). *Więzi w małżeństwie i rodzinie. Metody badań*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Rainey, L.M., Borders, L.D. (1997). Influential factors in career orientation and career aspiration of early adolescent girls. *Journal of Counseling Psychology*, 44, 160-172.
- Roe, A., Luneborg, P.W. (1984). Personality development and career choice. W: D. Brown, L. Brooks (red.), *Career choice and development* (s. 31-60). San Francisco: Jossey-Bass.
- Ryan, N.E., Solberg, V.S., Brown, S.D. (1996). Family dysfunction, parental attachment, and career search self-efficacy among community college students. *Journal of Counseling Psychology*, 43, 84-89.
- Santos, J.P., Ferreira, J.A., Gonçalves, C.M. (2014). Indecisiveness and career indecision: A test of a theoretical model. *Journal of Vocational Behavior*, 85, 106-114.
- Siark, A. (2007). *Walidacja Kwestionariusza Podejmowania Decyzji Zawodowych Itamara Gati* (Niepublikowana praca magisterska). Łódź: Uniwersytet Łódzki.
- Sikorski, W. (1997). Aspiracje życiowe młodzieży z małych miast na tle zmian społeczno-ekonomicznych w Polsce. *Psychologia Wychowawcza*, 1, 35-43.
- Wall, J., Covell, K., MacIntyre, P. D. (1999). Implications of social supports for adolescents' education and career aspirations. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 31, 63-71.

- Wichary, S., Kossowska, M., Orzechowski, J., Ślifierz, S., Marković, J. (2008). Individual differences in decisiveness: pre-decisional information search and decision strategy use. *Polish Psychological Bulletin*, 39, 47-53.
- Young, R. A., Marshall, S. K., Domene, J. F., Graham, M., Logan, C., Zaidman-Zait, A., Mart, A., Lee, C. M. (2008). Transition to adulthood as a parent-youth project: Governance transfer, career promotion, and relational processes. *Journal of Counseling Psychology*, 55, 297-307.
- Young, R.A., Valach, L., Ball, J., Paseluikho, M.A., Wong, Y.S., DeVries, R.J., McLean, H., Turkel, H. (2001). Career development in adolescence as a family project. *Journal of Counseling Psychology*, 48, 190-202.
- Young, R.A., Valach, L., Collin, A. (1996). A contextual explanation of career. W: D. Brown, L. Brooks (red.), *Career choice and development* (wyd. 3, s. 477-512). San Francisco: Jossey-Bass.
- Young, R.A., Valach, L., Domene, J.F. (2005). The action-project method in counseling psychology. *Journal of Counseling Psychology*, 42, 215-223.

Streszczenie. Celem prezentowanego badania była analiza związku pomiędzy trudnościami, jakie w procesie podejmowania decyzji pojawiają się wśród młodzieży w różnym wieku, a jej percepcją postaw rodzicielskich. W badaniu, mającym charakter kwestionariuszowy, wzięło udział 300 uczniów ostatnich klas gimnazjum i liceum (dwie grupy po 150 osób każda, łącznie 162 dziewcząt i 138 chłopców). Wykorzystano w nim Kwestionariusz Podejmowania Decyzji Zawodowych Gatiego oraz Kwestionariusz Retrospektywnej Oceny Postaw Rodziców KPR-Roc Plopy. W wyniku analizy skupień wyłoniono po dwa skupienia postaw rodzicielskich dla każdej z czterech grup badanych (dziewczeta i chłopcy, gimnazjaliści i licealiści). Okazały się one powiązane z różnymi kategoriami trudności decyzyjnych. Na przykład dziewczeta, zarówno gimnazjalistki, jak i licealistki, prezentują lepsze wskaźniki gotowości do podejmowania decyzji zawodowych, gdy oboje rodzice oceniani są przez nie jako akceptujący i dający autonomię, a ojcowie jako ochraniający. Z kolei chłopcy gimnazjaliści lepiej radzą sobie z podejmowaniem decyzji, gdy rodzice nie koncentrują się na nich wychowawczo, czyli gdy oceniają matki jako mniej akceptujące i ochraniające, stawiające niższe wymagania, a ojców jako mniej ochraniających i dających dziecku wyższą autonomię. Badanie nie potwierdziło wcześniejszych doniesień, iż dziewczeta prezentują większe trudności decyzyjne niż chłopcy. Wykazano również, że młodzież starszą charakteryzuje niższy poziom trudności decyzyjnych.

Słowa kluczowe: postawy rodzicielskie, decyzje zawodowe, dorastanie, rozwój zawodowy

Data wpłynięcia: 15.05.2017

Data wpłynięcia po poprawkach: 2.10.2017

Data zatwierdzenia tekstu do druku: 31.10.2017